

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Soorten van naturalisme

Commentaar bij Beuving & De Vries en Gigengack

Adri Smaling*

Roy Gigengack (2017a en b) heeft veel waardering voor het boek *Doing Qualitative Research: The Craft of Naturalistic Inquiry* van Joost Beuving en Geert de Vries (2015). Maar hij heeft ook kritiek. Een van die kritieken is dat de auteurs ten onrechte alle vormen van kwalitatief onderzoek naturalistisch noemen. Deze kritiek is terecht. In het boek van Beuving & De Vries staat: *'Naturalistic research is qualitative research by ordinary means into everyday situations, aiming to disturb these situations as little as possible. (...) As a craft, naturalistic inquiry may be considered the artisanal core of qualitative research and hence of ethnography and all the other varieties of qualitative research'* (p. 19). Gewone middelen zijn onder meer: kijken, praten, luisteren, samen eten, uitgaan en ook verzamelen van documenten, maar dan alleen bestaande documenten (*extant of existing documents*), denk ik. Zo weinig mogelijk verstoren houdt immers in dat de onderzoeker geen documenten laat maken speciaal voor het onderzoek; dus geen uitgelokte documenten (*elicited of solicited documents*). In naturalistisch onderzoek past geen manipulatie. Een naturalistisch onderzoek is *'an unobtrusive strategy'* (p. 16).

Naturalistisch onderzoek en kwalitatief onderzoek

Het gaat mij er in dit commentaar niet om dat Gigengack (2017a en b) vindt dat zelfs de metafoor van de ambachtsman (*artisan*) nog te beperkt zou zijn voor de naturalistische onderzoeker en dat daarbij ook de metaforen van bricoleur en flaneur van toepassing zijn, waar ik trouwens in mee kan gaan. Het punt is hier dat er kwalitatief onderzoek bestaat dat niet gericht is op het zo weinig mogelijk ingrijpen in de natuurlijke situatie van het onderzoek. Toch beklemtonen Beuving en De Vries (2015) dit nog eens op pagina 37, in een noot: *'Of course, naturalistic inquiry "constructs" data too, if only by jotting down observations and by transcribing interviews and conversations that otherwise would have remained unnoticed. However, contrary to the often highly artificial experiments of positivism, those constructions stay close to the life worlds of the people under study. They aim to be unobtrusive or "unreactive".'* Zij gaan hiermee helemaal voorbij aan een etnomethodoloog als Harold Garfinkel (1967). *'Garfinkel seems to ask himself: "What can be done to make trouble?" By producing confusion, anxiety, bewilderment, and disorganized interaction, he attempts to discover what is otherwise hidden: the commonsense everyday rules to social interaction'*

* Prof. dr. Adri Smaling is emeritus hoogleraar Methodologie en Onderzoeksleer aan de Universiteit van Humanistiek. E-mail: a.smaling@uvh.nl.

(Bogdan & Taylor, 1975, p. 137). Veel etnomethodologisch onderzoek is juist gericht op verstoring! Gigengack (2017a) laat weten dat hij studenten graag wijst op de mogelijkheid van elicitatie, van ontlokking of verstoring van gedrag om te zien wat er gebeurt. Ik voeg hier nog aan toe dat kwalitatief actieonderzoek eveneens als doelstelling heeft een situatie te veranderen, dus juist in te grijpen. Als voorbeeld van elicitatie los van etnomethodologie en actieonderzoek wijs ik op het ontlokken van documenten zoals beschreven door Van Zuuren (1992, p. 39-57): mensen vragen een tekst te schrijven over hun belevingen in een bedreigende situatie zoals het ondergaan van een zware operatie. Daarom: niet alle vormen van kwalitatief onderzoek zijn naturalistisch in de zin van Beuving en De Vries. In kwalitatief onderzoek heeft ontlokking van gedrag een eigen plaats.

Geen of wel manipulatie?

Behalve dat Gigengack (2017a) meent dat Beuving en De Vries (2015) te veel vormen van kwalitatief onderzoek onder de paraplu van naturalisme vangen, waarmee ik het eens ben, vindt hij dat zij naturalisme in de sociale wetenschappen te beperkt opvatten. Ook hier kan ik met Gigengack meegaan. Inderdaad vatten Beuving en De Vries naturalisme nogal smal, streng of puristisch op door de eis te stellen dat de naturalistische onderzoeker niet manipuleert. Zo schrijft Patton (2002) bijvoorbeeld: *'In practice, the naturalistic approach may often involve moving back and forth between inductive, open-ended encounters and more hypothetical-deductive attempts to verify hypotheses or solidify ideas that emerged from those more open-ended experiences, sometimes even manipulating something to see what happens'* (p. 253). Volgens Patton kan de naturalistische onderzoeker dus wel manipuleren als dit te pas komt.

Om de positie van Beuving en De Vries (2015) beter te begrijpen zal ik in wat volgt diverse soorten van naturalisme nalopen vanuit het gezichtspunt van de paradigmatische lading. Een paradigma is hier een samenhangende kijk op ontologische, epistemologische, methodologische en axiologische (waarden, normen en ethische regels betreffende) aspecten van een wetenschappelijke onderzoeksbenadering, in dit geval de naturalistische benadering.

Methodenaturalisme (pragmatisch of instrumenteel naturalisme)

Naturalisme kan worden opgevat als een verzameling van naturalistische methoden zoals hierboven aangeduid; eventueel nog aangevuld met: de onderzoeker is bij het op locatie verzamelen van gegevens zelf het onderzoeksinstrument. Dit type naturalisme dat louter op het niveau van methoden ligt, wordt ook onderkend door Guba en Lincoln (1989, p. 169; ze zeggen hierin Biklen en Bogdan te volgen). Zij spreken over naturalisme van de eerste soort. Je zou mijns inziens dit soort naturalisme ook pragmatisch naturalisme kunnen noemen. Maar dan 'pragmatisch' in de zin van 'gericht op de loutere geschiktheid voor de beantwoording van een vraagstelling van een onderzoek, zonder ontologische, epistemologische of axiologische lading, zonder achterliggende ideeën over de mens, de samenleving, de we-

reld, over de mogelijkheid en de aard van kennis ervan en over wat goed is, wat van waarde is'. De term instrumenteel naturalisme zou daarom ook voldoen. Deze pragmatische of instrumentalistische opvatting van naturalistische methoden brengt met zich mee dat deze methoden zonder veel problemen gecombineerd kunnen worden met andere, bijvoorbeeld 'positivistische' of kwantificerende onderzoeksmethoden. Naturalisme van de eerste soort maakt het mogelijk om naturalistische methoden zonder paradigmatische bezwaren in te voeren in een *mixed-method study*. Een dergelijke mix lijkt niet aannemelijk als we uitgaan van de positie van Beuving en De Vries (2015 en 2017). Zij wijzen immers 'positivistische' methoden af om maar een punt te noemen.

Quasi-paradigmatisch naturalisme

Beuving en De Vries (2015) bieden een diversiteit aan methoden, maar zij doen meer. Zij zetten zich immers tamelijk uitgebreid af tegen positivistisch onderzoek. Ze doelen hier op wat zij 'ontologisch positivisme' noemen: een kijk op onze wereld die vooral die van de natuurwetenschappen is (p. 28). Zij moeten ook niets hebben van postmoderne aannamen (zie ook Beuving & De Vries, 2017), terwijl zij zeggen zich wel te laten inspireren door het filosofisch pragmatisme (p. 191). Hiermee overstijgen zij het louter instrumentele naturalisme. Dit wordt nog versterkt door het accent dat zij leggen op naturalistisch onderzoek als ambacht (*craft*), niet als techniek! Het boek is uitdrukkelijk geen receptenboek, en evenmin alleen maar een *toolkit*.

Toch wordt het postmoderne denken maar heel vluchtig besproken en ook de pragmatische filosofie, die een beschouwing op mens, samenleving en wereld inhoudt, komt maar karig aan de orde. Wel worden William Thomas, Herbert Mead en Charles Cooley besproken, zij het kort (p. 51 e.v.). Zij worden ook wel tot de grondleggers van het symbolisch interactionisme gerekend (vgl. Zijderveld, 1975, p. 67). Maar geen woord over de drie klassieke filosofen van het Amerikaanse pragmatisme: Charles Peirce, William James en John Dewey. Dus, als Gigengack uitwerkingen van ontologische en epistemologische aspecten van naturalisme mist, dan heeft hij een punt. Je kunt zeggen dat Beuving en De Vries de paradigmatische achtergronden van hun naturalisme erg summier behandelen. Zij hanteren de term paradigma trouwens ook niet. Op grond van deze overwegingen typeer ik het naturalisme van Beuving en De Vries als quasi-paradigmatisch. Dit naturalisme kunnen we zien als een tweede soort van naturalisme.

Hier komt nog bij dat zij geen of weinig aandacht besteden aan ethische kwesties. Gigengack (2017) mist een goede tekst hierover. Beuving en De Vries (2017) zeggen in hun replek dat ze maar twee ethische principes aanhouden: waarheid dienen en geen schade toebrengen. Studenten zouden deze twee principes zonder enige moeite begrijpen en ze aanvaarden als vanzelfsprekendheden. 'Studenten worden (...) geen betere onderzoekers door hoogdravende discussies over ethiek en integriteit te herkauwen', schrijven ze lichtelijk geërgerd. Toch denken ze eraan bij een volgende druk of editie van hun boek een appendix toe te voegen met een beroeps-

code. Maar dit is nog geen beschouwing over ethische en andere normatieve aspecten van naturalistisch onderzoek.

Soms lijkt het erop dat Beuving en De Vries het liefst alleen maar pragmatisch zouden willen zijn, maar het toch niet helemaal kunnen nalaten na te denken over achterliggende vraagstukken. Daarom zou 'quasi-pragmatisch' ook een passende typering van hun soort van naturalistisch onderzoek kunnen zijn. Het verschil tussen de twee typering is vooral een kwestie van kijkrichting.

De volgende twee soorten van naturalisme zijn beide echt paradigmatisch van aard. Daarin wordt juist wel uitgebreid aandacht besteed aan ethische en andere normatieve aangelegenheden, naast ontologische, epistemologische en natuurlijk methodologische zaken.

Conventioneel naturalisme

Allereerst kijken we naar het paradigmatische naturalisme zoals beschreven in het boek *Naturalistic Inquiry* (1985) van de hand van Yvonna Lincoln en Egon Guba. Dit naturalisme van de derde soort noem ik conventioneel, omdat in later werk van de auteurs het paradigma dat met dit soort naturalisme verbonden is *conventional* wordt genoemd.

In ruim vierhonderd pagina's wordt uitgebreid ingegaan op ontologische, epistemologische, axiologische en methodologische kenmerken van dit soort naturalisme, het conventionele naturalisme. Al deze kenmerken vormen ook verschillen met het positivistische paradigma. Ik noem hier heel kort voor elk vlak een kenmerk als voorbeeld. Op het ontologische vlak: de werkelijkheid is niet in fragmenten op te delen, maar is holistisch geconstrueerd. Op het epistemologische vlak: de kenner staat niet los van het gekende, maar kenner en gekende zijn interactief verbonden. Op het ethische vlak: wetenschappelijk onderzoek is niet waardevrij, maar waardegebonden. Op het methodologische vlak: geen algemeenheden worden beoogd, maar het bijzondere, het eigene. En in plaats van de traditionele positivistische kwaliteitscriteria worden parallel-criteria voorgesteld. De parallelle *trustworthiness criteria* van het conventionele paradigma zijn: *credibility* in plaats van interne validiteit, *transferability* in plaats van externe validiteit of generaliseerbaarheid, *dependability* in plaats van betrouwbaarheid en *confirmability* in plaats van objectiviteit (zie Lincoln & Guba, 1985, pp. 301-331).

Constructivistisch naturalisme

Het naturalisme van de vierde soort wordt gestuurd door het constructivistische paradigma (zie Smaling, 2011, voor diverse soorten van constructivisme). In het constructivistische naturalisme wordt het constructivisme dat in het conventionele paradigma al aanwezig is, radicaal doorgevoerd. Toch blijven Guba en Lincoln (1989) hun constructivisme als een vorm van naturalisme zien (p. 158-162)! De onderzoeker participeert immers in alledaagse, natuurlijke, lokale situaties en ge-

bruikt ‘gewone’ methoden om informatie te verzamelen. Het constructivisme blijkt onder andere hieruit dat kennis niet alleen interactief wordt opgevat, maar ook subjectivistisch. Tevens worden de kwaliteitscriteria bijgesteld, omdat de conventionele parallel-criteria, de *trustworthiness criteria*, toch nog als te positivistisch worden gezien. Ze bevinden zich slechts op het niveau van de methoden van een onderzoek, terwijl de resultaten en gevolgen van een onderzoek, de relaties met en betekenis voor betrokkenen ook van belang zijn voor de beoordeling van de kwaliteit van een onderzoek. Daarom worden de parallel-criteria aangevuld met de volgende (p. 244-259). Ten eerste een goede uitvoering van het onderzoeksproces. Dit proces heeft een dialectisch hermeneutisch karakter. Het is een interpretatief proces waarin verschillende personen, partijen en betrokkenen samenwerken in ‘*a joint, collaborative enterprise*’. Enkele voorwaarden voor het welslagen van het onderzoeksproces zijn: ‘*a willingness on the part of all parties to share power, to change, and to consider their value positions as appropriate*’ (zie p. 149 e.v. en p. 174). Ten tweede de authenticiteitscriteria: *fairness* (bijvoorbeeld open gesprekken), *ontological authenticity* (bewuste ervaring van de wereld), *educative authenticity* (het begrijpen van anderen), *catalytic authenticity* (de mate waarin het handelen wordt gestimuleerd en gefaciliteerd) en *tactical authenticity* (de mate waarin participanten en andere betrokkenen ook daadwerkelijk vermogend (*empowered*) zijn geworden om te handelen). Het boek van Guba en Lincoln (1989) gaat over evaluatieonderzoek, maar we zien hier hoezeer dit onderzoek de trekken vertoont van normatief actieonderzoek.

Hiermee zijn we ver verwijderd geraakt van de wetenschapsopvatting van Beuving en De Vries. Zij schrijven immers in hun replek aan Gigengack (2017a): ‘Het doet ons plezier dat Gigengack vaststelt dat wij realisten zijn en we vatten dat graag op als een compliment. Ons boek bevat een polemiekt tegen positivistisch-reductionistische wetenschapsbeoefening, maar het is ook, inderdaad, een volgehouden pleidooi voor een empirische benadering in kwalitatief onderzoek.’ En even later: ‘Je zou ons zelfs positivisten kunnen noemen, maar dan in de breedste betekenis van dat woord: er is een externe werkelijkheid en die toont zich in haar gevolgen.’ Ze lijken evenmin bezwaar te maken als Gigengack schrijft dat zij niet lijken te twijfelen aan het bestaan van waarde vrije wetenschap. Het naturalistische onderzoek van Beuving en De Vries (2015) blijkt dus niet zozeer van algemene aard te zijn als wel van een heel speciaal soort. Hun realisme is moeilijk te verenigen met constructivistische opvattingen à la Guba en Lincoln (1989).

Conclusie

Het naturalisme in het boek van Beuving en De Vries (2015) kan gepositioneerd worden tussen louter instrumenteel naturalisme en paradigmatisch naturalisme in, en is daarmee een bijzondere variant van naturalisme. Dit soort naturalisme kan getypeerd worden als quasi-paradigmatisch. Met hun strikte eis dat de naturalistische onderzoeker als ambachtsman (*artisan*) toch niet ingrijpt in het alledaagse leven van de deelnemers aan het onderzoek, kan hun naturalisme geen kenmerk

zijn van iedere vorm van kwalitatief onderzoek, zoals zij beweren. Immers, in etnomethodologisch onderzoek en kwalitatief actieonderzoek bijvoorbeeld verandert de onderzoeker juist opzettelijk iets in het alledaagse leven. Bovendien lijken zij hiermee een tamelijk puristisch type van naturalistisch onderzoek voor te staan. Immers, niet iedere methodoloog ziet niet-manipuleren of *unobtrusiveness* als een eis voor naturalistisch onderzoek. Ten slotte wordt het naturalisme van Beuving en De Vries (2015) gekenmerkt door een onversneden ontologisch en epistemologisch realisme. Dit standpunt wordt lang niet door iedereen gedeeld, bijvoorbeeld niet door Guba en Lincoln in hun twee boeken en ook niet door Gigengack in beide teksten.

Omdat de auteurs met hun boek onder meer ‘*undergraduate and graduate students in social science*’ op het oog hebben (zie de achterflap) zou in een volgende editie van hun verlevendende, leerzame, helder en plezierig geschreven boek behalve een appendix met een beroepscode ook wel passen dat in een appendix of in een nieuw hoofdstuk uitgebreider en expliciet wordt ingegaan op ontologische, epistemologische en axiologische aspecten, en, in samenhang hiermee, op hun positie te midden van andere opvattingen over naturalistisch onderzoek, andere soorten van naturalisme. Een nadere uiteenzetting over de paradigmatische aspecten van het soort naturalisme van Beuving en De Vries zou mijns inziens niet misstaan.

Literatuur

- Beuving, J. & Vries, G. de. (2015). *Doing qualitative research: The craft of naturalistic inquiry*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Beuving, J. & Vries, G. de. (2017). Vijf nadere argumenten voor naturalistisch onderzoek: een repliek aan Roy Gigengack. *KWALON 64* (deze aflevering).
- Bogdan, R. & Taylor, S.J. (1975). *Introduction to qualitative research methods: A phenomenological approach to the social sciences*. New York: John Wiley & Sons.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Gigengack, R. (2017a). Ambachtelijke illusies: Het naturalisme geduid in de post-naturalistische tijd. *KWALON 64* (deze aflevering).
- Gigengack, R. (2017b). De ambachtsman en de meisjes op de Dam: een dupliek aan Joost Beuving en Geert de Vries. *KWALON 64* (deze aflevering).
- Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Newbury Park: Sage.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park: Sage.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Smaling, A. (2011). Constructivisme in soorten. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (pp. 79-92). Den Haag: Boom Lemma.
- Zijderveld, A.C. (1975). *De theorie van het symbolisch interactionisme*. Meppel: Boom.
- Zuuren, F. van. (1992). Het verzamelen van kwalitatief materiaal: voorbeelden uit de klinische en gezondheidspsychologie. In A. Smaling & F. van Zuuren (red.), *De praktijk van kwalitatief onderzoek: Voorbeelden en reflecties* (pp. 39-57). Meppel/Amsterdam: Boom.